

POZORIŠNI ŽIVOT SEFARDA BOSNE I SRBIJE

(Monografija Elene Romero: »Pozorište među istočnim Sefardima«, »Sefarad« časopis instituta »Arias Montano«, Madrid, god. XXIX, fasc. 1 i 2 i god. XXX, fasc. 1 i 2)

»Sefarad«, časopis španskog instituta »Arias Montano« za istraživanja jevrejstva i Bliskog istoka (o čijim je izdanjima pisano u »Jevrejskom pregledu« br. 7—8 za juli—avgust 1969), donosi u četiri broja u delu za sefardska istraživanja, koji ima stalni naslov »Sefardismo«, monografiju Elene Romero: »Pozorište među istočnim Sefardima« (god. XXIX, fasc. 1 i 2 i god. XXX, fasc. 1 i 2).

U monografiji je materija podeljena u četiri dela. Posle uvoda, kao u prvom delu je izložena materija Makedonije sa podrazdelima: a) Solun i b) Sereks i Kavala. U drugom delu je obrađena Turska, u trećem Balkan, a u četvrtom delu je data bibliografija. Autor upozorava da ovakva teritorijalna podela odgovara pre svega kriteriju lakšeg izlaganja materije koja obuhvata otprilike period od sto godina, od 1840. do 1940. godine.

U uvodu se kaže da se ne zna ni za jednu monografsku studiju o poreklu i razvitku pozorišnog života među istočnim sefardskim zajednicama. Osnovni izvor za ovu monografiju su sefardske edicije dramskih dela od kojih je sačuvan samo poneki primerak, koji se, po pravilu, može smatrati unikatom. O tim delima i njihovom izvođenju autor je našao niz informacija u raznim člancima, hrestomatijama, katalozima i sl. iz prošlog veka, a i iz najnovijeg vremena (i sve ih navodi). Tako, na primer, koristi i informacije iz članka Rikice Ovadija o Lauri-Papo-Bohoreta iz »Spomenice« 400 godina od dolaska Jevreja u Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo, 1966. god.

Mnogi od ovih izvora, ističe autor, trpe od ličnih impresija i ne pružaju mogućnost da se dobije potpun i sistematski uvid u proučavanu materiju. Međutim, posebnu pažnju zaslužuju dela Abrahama Jaarija. U njegovoj bibliografiji jevrejsko-španskih knjiga Jerusalemske nacionalne biblioteke (1934) posvećeno je jedno poglavlje drama na ladinu i navodi se 18 naslova. Isti autor u jednom članku o istoriji jevrejskog teatra, objavljenom iste godine, dopunjava ovu

listu na 23 dela, a u svojoj knjizi o jevrejskoj štampi u Konstantinopolju (1967) dodaje još jedno.

U toku rada na ovoj monografiji pronađena su još 4 naslova koja su nedostajala kod Jaarija. Takođe je bilo dosta dela koja su prikazivana a nikada nisu štampana i autor se u svom radu koristio i onim starim publikacijama, zapisima, biltenima, bibliografijama itd. iz kojih je mogao da dobije uvid u interni život sefardskih zajednica.

U poglavlju »Solun« ističe se da je intenzivni pozorišni život sefarda započeo još u XIX veku i da je taj grad bio i u kulturnom i u materijalnom pogledu avangarda istočnih sefardskih zajednica. Najčešće su glumila deca, a stariji su im pomagali da nauče uloge. Publiku je činila obično rodbina, susedi i prijatelji. Predstave su izvođene na otvorenom prostoru, na terasama i u dvorištima, bez dekora i sa rudimentarnim karakterizacijama. Ponavljale su se iz godine u godinu slične rečenice u koje su izvođači unosili ličnu notu prema svojoj zamisli ili improvizaciji.

Teme su bile inspirisane biblijskim legendama: istorija o tome kako su Josipa prodala braća, o Davidu i Golijatu, o Esteri, o sedmorici braće žrtvovane 9. aba 70. godine itd. Povod za izvođenje predstava bili su određeni dani u godini, naročito Purim i Hanuka.

Bilo je i raznovrsnih sefardskih organizacija koje su imale pozorišne grupe i davale pozorišne predstave. To su bile religiozne, cionističke (više desne ili leve) i druge sefardske organizacije. Pozorište, ogledalo interesovanja i života naroda, vanredna tribina za isticanje ideologija i tendencija, bilo je takođe iskorišćeno od sefardskih grupa Soluna, od kojih su najsnažnije bile cionistička i socijalistička.

Jedini pozorišni komad sa socijalističkom ideologijom, koji je autor monografije imao mogućnosti da direktno upozna, objavljen je 1930. godine. Reč je o farsi Alberta Molho »Diskutant«, štampane kao feljton u listu »El Popular«. Delo je prvi put prikazala grupa amatera marta 1928. godine na godišnjoj zabavi koju je organizovao časopis »Avante«.

U gradovima Seres i Kavala, nedaleko od Soluna, sefardske zajednice su pod uticajem matice takođe razvijale pozorišnu delatnost.

U drugom delu monografije ističe se da su isto kao u Solunu, i u Turskoj postojala pozorišta tradicionalnog tipa u kojima su izvođene male drame o određenim temama koje se bez pisanog teksta uče napamet i prenose sa generacije na generaciju. Takođe se hronološkim redom navodi niz detalja i u fusnotama daju bibliografski podaci o izvorima.

Prve informacije do kojih je autor došao o teatarskoj aktivnosti balkanskih Jevreja vezane su, kao što se i moglo očekivati, za proslavu Purima. Spominju se predstave u Severinu (Rumunija) i Vidinu (Bugarska) 1887. godine, kao i u Šumenu (Bugarska).

U Sarajevu se dan uoči praznika skupljalo više grupa da bi pripremile program koji je bio sastavljen od pozorišnog komada, pesama i recitacija. Na erev Purim tako improvizovane grupe glumaca

koje su prikazivale Ahasvera, Esteru, Mordehaja i Hamana išle su od kuće do kuće prikazujući »tačke« svoga repertoara. Jevrejske porodice su po običaju ostavljale otvorena vrata i grupe maskiranih igrača jedna za drugom su ulazile i izlazile, čekajući na stepenicama svoj red. Zabeležen je jedan redak podatak o običajima: »Među igračima bili su takođe maskirani ljubopitljivi mladići koji su ulazili da bi upoznali kućne prilike devojaka sa kojima su se češće sretali, pošto im nije bilo dozvoljeno da ulaze u njihove kuće pre nego što se ožene.«

Krajem prošlog i u prvim godinama ovog veka postojale su u Bosni razne kulturne sefardske organizacije. Autor navodi »La Benefolencia«, »La Lira« i »La Matatia« u Sarajevu. One su pored drugih literarnih aktivnosti priređivale pozorišne predstave na judeo-španskom jeziku. »Svake subotnje noći davali su pozorišne komade na španskom jeziku koje je sastavljala i pisala uvažena gospođa Laura Papo. Ti komadi su predstavljali život naših dedova sa celokupnim njihovim folklorom: ljubavne aktovke, drame, pesme i igre.«

O Lauri Papo, zvanog »Bohoreta« — piše autor monografije — interesantne zabeleške daje Rikica Ovadija: »Pišući Esterka posvećena Šalomu Danitiju, jednom od najistaknutijih glumaca 'La Matatie' u 1933, u svojim komadima 'Bohoreta' je poučavala omladinu da uči i radi, kritikovala brak iz interesa, ponašanje nekih svekara prema svojim snajama, nadmeni stav bogatog mladića prema siromašnoj devojci itd.«.

Ovo društvo je takođe postavljalo na scenu komade sa elementima folklora, između ostalih: »Oči moje«, »Strpljenje вреди mnogo«, »Prošla vremena«. U izvođenju ovih komada učestvovali su isključivo amateri.

Erudita Abraham Aharon Kapon (ABAC) takođe je uneo neka dela u teatarski repertoar na judeo-španskom jeziku. On je 1904. godine pisao u Madrid Angelu Pulido o svojim naporima na »čišćenju našeg iskvarenog jezika«. Pokrenuo je svoj list »La Alborada«, koji je uglavnom bio sredstvo za širenje njegovih ideja o pročišćavanju jezika. Ali, njegovi istovernici, koji su »malo znali književni jezik«, nisu imali razumevanja za njegove napore i list se ubrzo ugasio.

Kapon je prevodio s francuskog i drugih jezika razna literarna dela, a i sam je pisao poeziju i monologe. O njegovoj pozorišnoj delatnosti znamo da je 1914. godine u Sarajevu izdao »El Angustiador«, inspirisan jednom pričom M. Branštetera. U prologu Kapon kaže da je delo rezime »Sorer Hajehudim«-a i da je preradio ovu priču u pozorišni komad dajući mu orijentalni karakter tako da se može prikazivati u gradu u kome žive sefardski Jevreji.

Simon Markus je zabeležio da je Kapon napisao drugu dramu »Los hechizadores« o kojoj je našao više dokumentacije. Isto tako, u njegovoj ediciji »Poezija«, spominje se delo na ivritu »Šibat Sion« (1921) u dva čina.

Jedna od najistaknutijih figura sefardske dramske književnosti svih vremena, autor čija su dela bez sumnje najviše izvođena i čitana

bio je Šabetaj Djain. Rodio se u Plevenu (Bugarska). Zahvaljujući ocu dobio je solidno religiozno obrazovanje i postao rabin. U mladosti je često obilazio istočne sefardske opštine i živeo u raznim gradovima balkanskih zemalja posvećujući se mnogim aktivnostima: pedagoškim, rabinskim, javnim i propagandističkim. To ga je više puta dovelo u Severnu i Južnu Ameriku, gde je bio od 1928. do 1931. godine veliki sefardski rabin u Buenos Airesu, a kasnije je isti položaj imao u Bukureštu. (Umro je 1947. u Tukumanu-Argentina.)

U Beču je 1921. godine objavljena njegova drama »Iftah«. U predgovoru ove drame Djain piše da je 1902. godine, kada je imao 16 godina, poslao zbirku svojih naivnih pesama sa nacionalnom tendencijom Centralnom komitetu cionista Bugarske i da su neke njegove pesme objavljene u judeo-španskim novinama u Bugarskoj.

O prvim pozorišnim uspesima, koje je Djain požnjeo ne samo kao autor već i kao režiser, postoji konkretan podatak: kada je živeo u Travniku prikazana je njegova drama »Bar Kohba« povodom osvećenja hrama u Zenici 1904. godine.

Kasnijih godina je u Jugoslaviji njegovu dramu »Iftah« prikazivalo i Narodno pozorište. Njegove drame »Iftah«, »Debora« i »O svetu odozgo i svetu odozdo« prevedene su na srpski i prikazivane u Beogradu, Sarajevu i drugim mestima. Povodom stavljanja na scenu dela »Iftah« u Beogradu »Trgovinski glasnik« od avgusta 1910. godine je pisao da je to »klasično delo koje svojom tragičnošću mnogo podseća na grčke tragedije«. Povodom prikazivanja tog dela u Narodnom pozorištu u Sarajevu list »Glas naroda« pisao je vrlo povoljno o živopisnosti karaktera, a povodom izvođenja »Debore« sarajevski list na nemačkom »Bosnische Post« kao i »Hrvatski dnevnik« doneli su povalne kritike.

U bečkom izdanju Djainovih dela (1921—1922) najavljeno je »skoro« izlaženje nove serije u kojoj je trebalo da bude jedno delo o životu jevrejske dece u Sarajevu za vreme rata.

Pored Djainovih drama prevedenih i uvrštenih u repertoar srpskog pozorišta, prikazivane su i neke španske drame koje su preveli sefardi. Iz pisma Pulidu koje je iz Beograda u Madrid uputio Benko S. Davičo vidi se da je on preveo »divnu komičnu fantaziju« od Ečegaraja »Kritičar početnik« i »Pad jednog ministra« od Navaulje i Landa. Njegov brat Hajim Davičo, »bivši generalni konzul Srbije u Trstu«, preveo je »Veliko dobročinstvo« Rodrigeza Rubija i »više od deset drama Ečegaraja koji je, i ne znajući, imao uticaj na originalnu srpsku dramu«. Ta dela su prikazivana u Narodnom pozorištu u Beogradu.

Vrlo je interesantan podatak o tom prevodu koji u svom pismu daje Benko Davičo. On piše: »Komedija ovog poznatog autora tako je dobro istakla nedostatke i snage ovdašnjeg političkog života da je u literarnim krugovima u početku vladalo mišljenje da je ovu komediju pisao moj brat, a da je 'Don Tomas Rodrigez Rubi' samo pseuđonim«.